

A SZÁZÉVES KOMMÜN TANULSÁGAI

„A munkások Párizsát, Kommünjével együtt, egy új társadalom dicsőséges előfutárjaként örökké ünnepelni fogják. Mártírjait a munkásosztály nagy szívébe zárta. Hóhérajait a történelem már odakötözte ahhoz az örök pellengérhez, amelyről papjaik minden imája sem oldhatja le őket“ (Marx—Engels: Válogatott Művek I. 1949. 526). Karl Marx írta ezeket a szavakat 1871. május 30-án, két nappal azután, hogy a polgárháborús Párizsban még dörögtek az ágyúk, tombolt a győztes reakció megtorlása, tartott a „véres hét“, a Père Lachaise temető falánál végrehajtották az utolsó tömeggyilkosságot.

Hetvenkét napig volt hatalmon munkáskormány, proletárdiktatúra Franciaország fővárosában: a Kommün, amely hősi küzdelmével, vörös zászlójával harcba hívta valamennyi ország dolgozó tömegeit. „A Kommün ügye a szociális forradalom, a dolgozók teljes politikai és gazdasági felszabadításának ügye, az egész világ proletariátusának ügye. És ebben az értelemben halhatatlan“ — állapította meg Lenin negyven év távlatából (Művei 17. 1955. 126).

A Kommün — amely „szellemileg feltétlenül az Internacionálé gyermeke volt“, mint Engels írja — a XIX. század munkásmozgalmának legjelentősebb, legnagyobb, de elvetélt erőfeszítése. Tragikus bukásba torkolló kísérlete száz év óta vonzza és tanulságaival figyelmezteti, neveli a nemzedékek hosszú sorát. Lenin kifejezése szerint „megtanította az európai proletariátust, hogy konkrétan vesse fel a szociális forradalom problémáit“. A Kommün felmérhetetlen jelentőségű tanulságokat hagyott örököül. Ezeket behatóan tanulmányozták és műveikben értékesítették a marxizmus—leninizmus megalapítói. (Hogy csak a legfontosabbakat említsük, Marx: A polgárháború Franciaországban s Engels 1891-ben ehhez írt bevezetője; Lenin: A Kommün emlékére; az Állam és forradalom két fejezete és a klasszikusoknak sok, sok más cikke, beszéde, levele.) De ez nem mentesít az alól, hogy minden korban újra és újra merítsünk belőlük; a Kommün ügye folytatónak, a szocialista társadalom híveinek, építőinek állandóan tanulniuk kell a Kommün sikereiből és gyengeségeiből. Hiszen ebben a forradalmi tömegmozgalomban, jóllehet nem érte el célját, olyan fontos történelmi kísérlet valósult meg, amelyben a proletár világforradalom bizonyos lépést tett előre, méghozzá gyakorlati lépést, amely fontosabb a programok és fejtegetések százainál. Ezért olyan hasznos e kísérletet elemezni, levonni belőle a taktikai tanulságokat s ezeket állandóan összevetni az elmélettel, felülvizsgálni és tovább fejleszteni.

A Kommün képviselte munkáskormány két hónapos uralma határkő: a munkásosztály harca a tőkésosztállyal és annak államával a párizsi küzdelem révén új szakaszba lépett — szögezte le Marx. Azaz véget ért — legalábbis Európa „régie“ kapitalista rendszerű országaiban — a polgári berendezkedés virágzó, „liberális“ korszaka. A burzsoázia minden vonatkozásban reakciós jellege — ezekben az országokban — egyértelművé vált, s a társadalmi haladás élvonalába visszavonhatatlanul a mindinkább osztályöntudatára ébredő proletariátus került.

Korábban, 1870 őszén, a sedani vereség utáni lázas hangulatban Marx óva intette Párizs munkásait egy elhamarkodott felkeléstől, de mikor a munkásokat rákényszerítették a döntő küzdelemre, és a felkelés tényné vált, lelkesedéssel üdvözölte az „egét ostromló“ kommunárok hősiességét. Igazolva látta történelmi látásmódját, nevezetesen azt, hogy a rajtaütéseknek, az öntudatlan tömegeket vezető kicsiny, tudatos kisebbség megmozdulásainak az ideje elmúlt. Beigazolódtott, hogy amikor a társadalmi szervezet teljes átalakításáról van szó, ebben a tömegeknek aktívan részt kell venniük, meg kell érteniük, hogy milyen érdekek forognak kockán, hogy mi mellett szállnak síkra életükkel és vérével.

A Kommünt megteremtő tömegek cselekvő fellépése, tevékenysége, az események alakításában játszott elhatározó szerepe messzire mutató tanulságot hordoz. Ez változatlanul érvényes a mi időnkben is. Nyilvánvaló, hogy a lakosság, a nép, a munkások, parasztok és más dolgozó rétegek nélkül, vagy csak az ő nevében, de az ő részvételüket mellőzve még értük sem lehet sikeres forradalmi politikát folytatni. Csak a nép legszélesebb kategóriáinak közvetlen és lankadatlan harca, munkája révén lehet tartósan pozitív irányban alakítani a társadalmat. A Kommün az öntevékeny nép alkotása volt, s az védte ezt a sajátjának vallott társadalmi formát az utolsó csepp véréig. A munkásosztály, éppen mert a maga érdekeit látta valószínűségeként megtestesülni a Kommünben, mindvégig hű maradt hozzá. Ezért fordult olyan veszett dühvel a munkások, a dolgozók ellen a forradalom erejét idegen segítséggel letipró, a nemzeti érdekeket nyíltan eláruló burzsoázia. Mintegy 30 000 párizsit öltek meg és 45 000-et börtönbe vetettek, akik közül később nagyon sokat kivégeztek. Párizs körülbelül százezer fiát veszítette el, s ezek között az összes szakmák legjobb munkásait.

A porosz csapatok ostromgyűrűjében vergődő Párizs munkásságának — amely 1871. március 18-án kezébe vette a városban a hatalmat — a tapasztalata arra is figyelmeztet, hogy gyökeres és tartós szocialista fordulat csak akkor biztosított, ha sikerül a legszélesebb dolgozó tömegekkel s mindenekelőtt a parasztsággal szoros szövetséget kiépíteni. A fővárosban a középrétegek a munkásosztályt nyíltan elismerték mint az egyetlen osztályt, amely társadalmi kezdeményezésre képes. A Kommün a parasztság felé következetesen hangzott: „A mi győzelmiünk a ti egyedüli reményetek!“ Erőfeszítéseket tett a parasztsággal való szövetség kialakítására. Ez azonban nem sikerült. Ennek oka egyrészt az abban a korban jellemző helyzet, a városok szocialista mozgalma és a paraszti tömegek közötti kapcsolat hiánya, másrészt pedig Párizs elszigetelt állapota, amely a párizsi forradalmárokat egyaránt gyűlölő Thiers-kormány és Bismarck intézkedései alapján jött létre. Így beigazolódtott Marx 1852-ben megfogalmazott jóslata, mely szerint a proletárforradalom magánszólam a „gyászének“ lesz minden parasztállamban.

Vidéken is sor került kísérletekre, amelyek a párizsi munkások példáját igyekeztek követni: Lyon, Saint-Étienne, Le Creuzot, Marseille, Toulouse, Limoges és Narbonne is felkeltek és megalakították a Kommünt. Ezek a megmozdulások azonban elszigetelten jelentkeztek, nem tudtak sem Párizssal, sem egymással tartósabb kapcsolatot kiépíteni. Ezért össze kellett omlaniuk, a reakció rövid idő alatt szétzúzta őket.

A Párizsi Kommün létezésének és bukásának fontos tanulsága, hogy a győzelmes szociális forradalomhoz feltétlenül szükséges az eszmeileg felkészült és hosszú harcokban megedzett munkásosztály. Ennek élén pedig erős munkáspártnak kell állnia, amely befolyása alatt tartja és irányítja a proletariátus széles, tömegeket átfogó szakszervezeteit, szövetkezeteit és egyéb szervezeteit. Az élenjáró, forradalmi, marxista ideológiával felfegyverzett pártnak egységesnek kell lennie. A Kom-

mün ebből a szempontból negatív példával szolgált a proudhonista és blanquista csapatok civódásával, a soraiban uralkodó elméleti zűrzavarral, a különböző kispolgári nézetek egymást keresztező befolyásával.

Természetesen a párt vezető tevékenysége nem korlátozhatja, vagy éppen helyettesítheti az osztály, a tömegek fellépését és harcát. A párt—osztály—tömeg Lenin megfogalmazta dialektikus egysége az elvi biztosíték a forradalomnak s az új társadalmi rendszer felépítésének sikeres megvalósításában. A történelem arra tanít, hogy ennek a hármas összekapcsolódásnak minden lazulása, meggyengülése vagy végső fokon az esetleges szétszakadása messzemenő és nehezen helyrehozható károkat okoz az ügynek.

A világtörténelem első — ha nem is tartósan fennmaradó — proletárdiktatúrája egyszerre teljesített proletár-osztály-, nemzeti-hazafias és nemzetközi feladatokat. Ez egyenesen következik a proletariátusnak a történelmi hivatása megvalósítására irányuló törekvéséből. A feladatoknak és azok teljesítésének ez az összefonódása általában jellemző a nemzetközi munkásmozgalom valamennyi mozzanataira, különösen a jelenkor sajátos és anyai ellentmondástól terhes menetében.

A március 18-án kirobbant felkelésben és a nyomán létrejött hatalomban élesen és tisztán kirajzolódott a párizsi mozgalom osztályjellege. Az a politikai forma volt, amely mellett a munka gazdasági felszabadtítása a kisajátítók kisajátítása révén végbemehetett. Célja a kommunizmus megvalósítása volt, de nem kész utópiák kergetésével, hanem azzal, hogy kiszabadítja a régi összeomló burzsoá társadalom méhében már megfogamzott elemeit. Párizs felkelt munkássága és a hozzá csatlakozó kispolgárság a burzsoázia legreakciósabb körei kirobbantotta sikertelen háborúnak, a főváros ostromának feltételei között ugyanakkor a nemzeti függetlenség és méltóság egyedüli védelmezője volt. A szó legpozitívabb értelmében vett nemzeti politika folytatása, a nemzeti függetlenség reális védelme lehetetlen volt a burzsoázia politikai uralmának felszámolása nélkül. A Kommün példát mutatott arra, hogy — mint Engels írja Bovióhoz küldött levelében — „a munkásmozgalomban az igazán nemzeti érdekek... egyben mindig igazán nemzetközi érdekek is”.

A burzsoázia áruló és a nemzeti érdekeket semmibe vevő, az idegen hódítóval együttműködő magatartásával szemben a Kommün mint nemzeti, hazafias mozgalom lépett fel. Ugyanakkor példát mutatott arra is, hogy mélysegesen nemzetközi mozgalom. A Kommünben részt vevő különböző nemzetiségű forradalmárok együttműködése, egy sor intézkedés és szimbólum mind nemzetköziségének tanúbizonyságai. Ezt a sajátosságot domborítja ki Marx A polgárháború Franciaországban című könyvében: „Ha ezek szerint a Kommün a francia társadalom valamennyi egészséges elemének igazi képviselője volt, és így igazán nemzeti kormány, akkor egyben mint munkáskormány, mint a munka felszabadtításának bátor előharcosa, határozottan nemzetközi volt. A porosz hadsereg szeme láttára, mely két francia tartományt Németországhoz csatolt, a Kommün az egész világ munkásait Franciaországhoz csatolta“ (Marx—Engels: Válogatott Művek I. 1949. 509). A Kommün megvalósította a Kommunista Kiáltványban a világ proletárjait egyesülésre szólító jelszavát, s hozzá fűződik az Internacionálé, a nemzetközi kommunista mozgalom himnuszának a megszületése is.

Értékes a Kommünnek a hatalomátvétel taktikájára vonatkozó tapasztalata is. Már ebből leszűrte a marxizmus—leninizmus azt a tételét, hogy a proletariátus a hatalmat átveheti közvetlen fegyveres erőszak alkalmazásával vagy békés úton is, politikai harc segítségével. E két forma valamelyikének megfelelő alkalmazása a kizsákmányoló osztály magatartásától függ (a március 18-i hatalomátvétel nem fegyveres harccal ment végbe, április elején a versailles-i kormány robbantotta ki támadásával a polgárháborút). Nagy jelentőségű ez a probléma ma, amikor újabb orszá-

gok előtt nyílnak meg a szocialista forradalom útjára lépés távlatai, s a mozgalomban vita folyik a hatalom megszerzése formáinak alternatíváját illetően. A forma kérdése mögött azonban ott van a lényeg: a szocialista forradalom. Erről pedig Engels azt írja, hogy akár békés, akár nem békés formában megy végbe, ez az egyetlen mód a politikai hatalom megteremtésére, a szocializmus feltételei létrehozására mint „az új társadalomba nyíló egyetlen ajtó”.

Különösen széles távlatú tanulságokat nyújt a Kommün tapasztalata a szocialista forradalom győzelme eredményeként létrejövő állam problematikájára vonatkozóan. A marxizmus klasszikusai ismételten hangoztatták, hogy a proletariátusnak szüksége van az államra, de olyan államra, amely berendezkedése szerint az állam elhalása irányában halad. Kezdetben ez az állam a volt kizsákmányoló osztály, a burzsoázia elnyomására szolgáló hatalmi szervezet: a proletárdiktatúra. A forradalomban győztes proletariátusnak szüksége van erre a központosított erőszakszervezetre azért is, hogy a volt kizsákmányolók ellenállását elnyomja, s azért is, hogy a lakosság hatalmas tömegeit, a parasztságot, a kispolgárságot és a félproletárokat vezethesse a szocialista gazdasági-társadalmi rendszer megteremtésében.

A Párizsi Kommün tanulságai alapján Marxnak az államról szóló tanítása újabb elemekkel gazdagodott: a Kommunista Kiáltványban az állam kérdése még nagyon elvontan, csak a legáltalánosabb fogalmakban és kifejezésekben vetődik fel; az 1848—1851-es esztendő forradalmainak eredményeit általánosítva, a Louis Bonaparte brumaire tizenharmadikája című könyvében Marx már arra a következtetésre jut, hogy a régi államgépezetet, amely élődi test, össze kell törni, mert a hatalomra jutott munkásosztály a régi államgépezetet nem veheti egyszerűen birtokba, hogy a maga céljaira hozza működésbe. Arra vonatkozóan, hogy a proletariátus mivel váltja fel ezt a régi, szétrombolt államgépezetet, a Párizsi Kommün nyújtott nagyon tanulságos anyagot. Míg a Kommunista Kiáltványban elvont feleletet kapunk erre a kérdésre, addig 1871-ben a Kommünben Marx felismerte azt a formát, amelynek feladata nemcsak a monarchikus osztályuralom megszüntetése, hanem magának az osztályuralomnak a felszámolása is.

A Kommün rövid idejű fennállása alatt szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy miután bizonyos fajtájú intézményeket (állandó hadsereg, rendőrség) felváltottak elvileg másfajta intézményekkel, a hivatalviselőket választhatókká és elmozdíthatókká tették, anyagi és egyéb kiváltságait eltörölték, a demokrácia burzsoá demokráciából proletárdemokráciává változott. A párizsi munkáskormány működése bebizonyította a burzsoá parlamentarizmus történelmi túlhaladottságát, megalkotva vele szemben a Kommünt, amely nem polgári értelemben vett parlamentáris, hanem dolgozó testület, egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testület. A képviselők nemcsak a törvényeket alkotják meg, de kötelesek dolgozni is, részt kell venniük a törvények végrehajtásában, önmaguk ellenőrzik, hogyan festenek ezek a törvények az életben, és közvetlenül viselik a felelősséget választóik előtt. A képviselői intézmények megmaradnak, de nem marad meg a parlamentarizmus mint külön rendszer, mint a törvényhozó és végrehajtó tevékenység különválasztása, mint a képviselői kiváltságos helyzete. A képviselői intézmények a proletárdemokráciának a kifejezői, a hivatalnokok a választott testületek alárendeltjei lesznek, mint a nép akaratának végrehajtói működnek, a nép ellenőrzése alatt.

Sem a Kommün, sem az azóta szerzett tapasztalatok nem mutatják, hogy meg lehetne lenni egyszerre minden igazgatás, minden alárendeltség nélkül. De ez nem jelenthet semmiféle hatalmaskodást, a társadalom fölé rendeltséget. A proletárszocialista demokrácia az államnak a társadalomba való belenövését tételezi fel, az állampolgárok fokozódó és döntő szerepet játszó részvételét a közügyek intézé-

sében. Az 1871-es tapasztalatokat vizsgálva Marx a szocialista állama lényeges sajátosságaként az öntudatos, demokratikus proletár centralizmus fontosságát hangsúlyozza, szemben a polgárral, a katonáival, a bürokratikkal. Ebben az összefüggésben összefonódik a tekintély és az önkormányzat. De ezek viszonylagos fogalmak, alkalmazásuk területe, mibenléte a társadalmi fejlődés különböző szakaszaiban változik (Engels a Párizsi Kommünnek a felfegyverzett népre támaszkodó tekintélyét hozza fel példaként).

A marxizmus klasszikusai a demokratikus centralizmust, amelyet a szocialista állam jellemzőjének tekintettek, semmiképpen sem fogták fel bürokratikus értelemben. A centralizmus Engels szemében például nem zárja ki az olyan széles körű helyi önkormányzatot, amely — amellett, hogy a „kommünök“ és kerületek önként megvédi az állam egységét — feltétlenül megszüntet mindenféle bürokratizmust és mindenfajta felülről jövő „parancsolgatást“.

Marx A polgárháború Franciaországban című művének 1891-es bevezetőjében Engels a Kommünnek és a demokráciának az elválaszthatatlan összefüggéséről ír. Arra a dialektikus folyamatra hívja fel a figyelmet, amely a két jelenséget jellemzi, s rámutat, hogy a következő demokratia egyrészt szocializmusba csap át, másrészt megköveteli a szocializmust. A demokrácia kifejlődése, e folyamat formáinak megkeresése s a gyakorlatban való kipróbálása: mindez a szocialista forradalomért folyó harc egyik szerves feladata. De önmagában véve semmiféle demokratizmus nem hozza meg a szocializmust, az életben azonban a demokratizmus sohasem „önmagában véve“ jelenik meg, hanem más jelenségekkel „együttvéve“; befolyást gyakorol a gazdaságra is, előbbre viszi annak átalakítását, és maga is változik a gazdasági fejlődés hatására.

A Kommün nemcsak létezésével, hanem a rendelkezésére álló rövid idő alatt tett intézkedéseivel is tanulságokkal szolgál a proletár hatalomra háruló feladatok tekintetében. A Kommün felszámolta az állandó hadsereget, az uralkodó osztályok e vak eszközét, s a nép általános felfegyverzésével pótolta; az egyházat elválasztotta az államtól; kizárólag világitá tette a közoktatást.

Közvetlen szociális téren a Kommün keveset tehetett — folytonosan önnön védelmére kellett gondolnia —, de ez a kevés is világosan felfedi népi, munkáskormány jellegét: a pékségekben megtiltotta az éjjeli munkát; eltörölte a bírságszabályt, a munkásoknak ezt a törvényesített kifosztását; kiadta azt a híres dekretumot, melynek értelmében a tulajdonosok által elhagyott vagy bezárt gyárakat és műhelyeket a termelés céljából átadták a munkás-szövetkezeteknek. És hogy hangsúlyozza igazi demokratikus, proletárkormány mivoltát, a méltányosság szem előtt tartásával elrendelte, hogy a közigazgatási és kormányhivatalnokok fizetése nem haladhatja meg az átlagos munkabért.

A Kommün legnagyobb szociális rendszabálya saját működő léte volt. Intézkedései pedig csak az irányt jelezhették, amerre egy, a nép akaratából létrejött népi kormány halad. Nagy történelmi útmutatása az is, hogy — mint Marx írja — „nem tartott igényt csalhatatlanságra, ami pedig minden régivágású kormány állandó tulajdonsága. Minden beszédét és tettét nyilvánosságra hozta, a közönséget minden tökéletlenségébe beavatta“ (Marx—Engels: Válogatott Művek I. 1949. 511).

Az utókor számára példát adó intézkedései, kezdeményezései mellett a Kommün nem volt mentes a fogyatékoságoktól, a hibáktól sem. Fatálissá vált tévedés volt katonai téren a védekező taktika kizárólagos alkalmazása. Abból a meg gondolásból, hogy ne kezdjék meg a polgárháborút, nem üldözte a versailles-iakat, nem indított támadást a reakció főfészke ellen. Nem fordított elég figyelmet a várost védő fegyveres erő jobb kiképzésére és felszerelésére. Elnézó volt a kémekkel és

diverzánssal szemben. Ebből az a tanulság adódik, hogy a forradalomnak támadnia kell, s feladata önmaga védelmét a legkorszerűbb eszközök felhasználásával megszervezni, vasszigorral fellépni az annak biztonságát veszélyeztetők ellen.

Gazdasági-társadalmi vonatkozásban tevékenységére az jellemző, hogy megállt félúton a kérdések megoldásában: nem sajátította ki a kisajátítókat, nagylelkűséget mutatott a kizsákmányolók irányában, sokszor az „erkölcsi ráhatás” eszközét használta a kényszer helyett. Különösen káros volt a bankokkal kapcsolatos eljárás: nem koboztak el semmilyen bankbetétet, érintetlenül hagyták a nemzeti bankban forgalmazott hatalmas értékeket ahelyett, hogy birtokba véve, a védelem megerősítésére, szociális problémák megoldására használták volna fel őket.

A Kommünnek ezek a fogyatékosságai arra hívják fel a figyelmet — a marxizmus megalapítói ezt meg is fogalmazták —, hogy a politikai hatalmat magához ragadó munkásosztálynak azonnal hozzá kell fognia a régi termelési viszonyok korlátozásához, fokozatos felszámolásához és a szocialista termelési viszonyok kialakításához, majd uralkodóvá tételéhez.

A Párizsi Kommün elbukott, mert 1871-ben még nem voltak meg az objektív és szubjektív feltételei a szocialista forradalom győzelmének. De ennek a hősi kísérletnek a történelmi tanulságai gazdagították a forradalmi munkásmozgalom tapasztalatait. Természetesen a Kommün nem szolgáltatott valamilyen „modell” a forradalom számára, hiszen annak létét Marxtól kezdve minden következetes marxista kétségbe vonja, A forradalmak egyes típusainak vannak általános törvényszerűségei, jellemző vonásai, de „modell” mint olyan nem létezik.

Eltekintve a „modell” kérdésétől, hódolatunk és tiszteletünk ellenére, amelyet a Párizsi Kommün iránt érzünk, tanulságait csak mint irányszabást foghatjuk fel. Az azóta bekövetkezett történelmi változások, az új feltételek és erőviszonyok között a Kommün felvetette problémák ma másként jelentkeznek. A jelenkori forradalmi mozgalom a Kommün tanulságait mint kiindulópontot használhatja fel a mai kérdések alkotó megoldásában.

A csak ideiglenes győzelmet arató Kommünt nem egészen egy fél századdal később követte az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely diadalra juttatta a szocialista gazdasági-társadalmi rendszert a Föld egyhatodán, megnyitotta az emberiségnek a szocializmushoz való átmenet útját. Ezután pedig jó negyed századdal újabb országokban győzött a szocialista forradalom, s kialakult a szocialista világrendszer. A Kommün nagyszerű, hősi kísérlete, a belőle levont tanulságok most száz év után is segítenek a szocializmusért harcolóknak.

Veress Pál: Bronztál